

Тамара Н. Јаневска*

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Универзитет у Крагујевцу Филолошко-уметнички факултет²

Центар за научноистраживачки рад

МЕТАФОРИЧКА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ПАМЋЕЊА КОД ГОВОРНИКА ЕНГЛЕСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА³

У раду се из когнитивнолингвистичке перспективе разматрају језичке реализације појмовних метафора које структуришу когнитивни процес памћења. Применом теорије појмовне метафоре испитује се превасходно скуп изворних домена путем којих говорници српског и енглеског језика поимају одабрани циљни домен (ПАМЋЕЊЕ). Истраживање се спроводи на језичком материјалу прикупљеном из српских и енглеских новина и обухвата квалитативну анализу уочених појмовних метафора. У главне циљеве рада спадају и утврђивање мотивисаности формулисаних појмовних метафора и њихових језичких реализација, као и поређење налаза добијених за два посматрана језика како би се проверила хипотеза о универзалности метафоре. Испитивање циљног домена покушаће да укаже на специфичност давог процеса, док ће контрастивна анализа налаза два језика пружити увид у начин на који говорници енглеског и српског језика поимају напоменут аспект когниције. Наше истраживање показало је да су, осим доминантног *минималног сценарија памћења*, приликом поимања памћења продуктивни изворни домени попут: ЖИВО БИЋЕ (ЧОВЕК и БИЉКА), ВИД, КРЕТАЊЕ и ФИЗИЧКА КОНТРОЛА. Такође, истраживање је указало на знатна преклапања у међудоменским пресликавањима и општим метафорама које структуришу дати домен у два језика.

Кључне речи: когниција, виши когнитивни процеси, теорија појмовне метафоре, памћење, српски, енглески

1. Увод

Разумевање човековог појмовног система далеко је узнапредовало развојем когнитивне науке, интердисциплинарне области усредсређене на испитивање ума. Појам „ум“ јавља се као предмет свих наука које се баве когницијом (попут лингвистике, вештачке интелигенције, психологије, филозофије, или неуролошке науке) (КЛИКОВАС 2004: 7), што говори у прилог како његовој комплексности тако

* tamara.janevska@filum.kg.ac.rs

2 Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години бр. 451-03-47/2023-01/200198).

3 Резултати истраживања представљени су на научној конференцији *Савремена филолошка проучавања младих истраживача I* Филозофског факултета универзитета у Нишу, одржаног 25. и 26. фебруара 2022. године.

и значају. Когниција, која је предмет овог рада, представља само један део онога што традиционално називамо „умом“; односно, она, поред афекта и конације, представља један од његових аспеката (VANDENBOS 2015: 201-202). Стога шире одређење *ума* подразумева скуп афективних, мотивационих, перцептивних и когнитивних система чиме су обједињена сва три аспекта; док се, у ужем смислу, појам своди на скуп менталних активности и функција, односно *когнитивних процеса*⁴ (VANDENBOS 2015: 654; MACUMOTO 2009: 309). У овом раду ослонићемо се на уже одређење *ума* и сагледати један од тих процеса.

Апстрактна природа предмета истраживања, то јест чињеница да га је немогуће посматрати неметафорично, допринела је одабиру теорије појмовне метафоре (LEJKOŦ, DŽONSON 2003 [1980]) као теоријског оквира у коме је спроведено истраживање. Као један од најутицајнијих когнитивнолингвистичких приступа метафори, теорија метафору посматра као основни механизам мишљења, односно „један од организационих принципа човековог појмовног система“ (LEJKOŦ, DŽONSON 2003: 4; KLIKOVAĆ 2004: 5). Теорија налаже да се апстрактни феномени (*циљни домени*) разумеју пресликавањем структуре чулно сазнатљивих појмова (*изворних домена*) (DŽONSON 2017: 86; KEVEĆEŠ 2010: 4). Из тога проистиче запажање да појмовна метафора није у речима или језику, већ лежи управо у међудоменском пресликавању (енгл. *cross-domain mapping*) знања и образаца закључивања о изворном домену која су структурисана *сликовним схемама* (енгл. *image schemas*) – менталним обрасцима понављаног телесног искуства који су последица физичке интеракције са средином (DŽONSON 2017: 14, 155, 157; RASULIĆ, MIŠKOVIĆ-LUKOVIĆ 2021: 16). Заправо, језички изрази, означени терминима *језичка метафора* (енгл. *linguistic metaphor*) или *метафорички језички израз* (енгл. *metaphorical linguistic expression*), представљају манифестације појмовних метафора. Сваки израз, то јест реч која се употреби у датој реченици припада одређеном *појмовном оквиру* (енгл. *conceptual frame*) и побуђује концептуализацију тог појма која може бити метафоричка (LEJKOŦ 2009: 43). У раду ће забележени језички изрази бити сагледани не би ли се утврдила специфичност памћења као когнитивног процеса.

Проучавајући најчесталије аналогije (в. RODIGER 1980, Табела 1), односно метафоре путем којих се током историје памћење поимало у психологији и филозофији, Родигер (1980: 231-232, 238) констатује да се метафоре памћења у енглеском језику неретко поимају путем просторних метафора, јер се сећања концептуализују као предмети који се складиште у менталном простору (који представља ум), док се процес присећања разумева као трагање за тим објектима (исто запажање износи и JEKEL 1995: 212-214). Сходно томе, међу најпродуктивнијим метафорама при концептуализацији памћења издвајају се метафора просторног складиштења (енгл. *SPATIAL STORAGE metaphor*) и метафора трагања (енгл. *SEARCH metaphor*) чији спој аутори попут Брансфорда називају „метафором памћења“ (RODIGER 1980: 238), или, Јекеловом (1995: 213) терминологијом речено, „минималним сценариом памћења“. У оквиру вишеспорног модела, Фоконије и Тарнер (2008:

4 Уместо термина *виши когнитивни процеси* јављају се и термини попут: *више менталне функције* (енгл. *higher mental functions*), *више психолошке функције* (енгл. *higher psychological functions*), *виши психолошки процеси* (енгл. *higher psychological processes*) или *сложена когниција* (енгл. *complex cognition*) (MACUMOTO 2009: 253).

62-63) помињу мрежу појмовног обједињавања између домена памћење и физичка раздаљина при анализи метафоре ВРЕМЕ ЈЕ ПРОСТОР, што иде у прилог тврдњи да просторне метафоре представљају окосницу посматраног домена. Други доминантни вид разумевања овог појма односи се на бележење. Тако приликом анализе појмовне метафоре мисао као језик (енгл. *THE THOUGHT AS LANGUAGE METAPHOR*) Џонсон (2008: 49) закључује да је у енглеском језику присутна метафора ПАМЋЕЊЕ ЈЕ МЕМОРИСАЊЕ/ЗАПИСИВАЊЕ (енгл. *MEMORIZATION IS WRITING*). Уз то, као резултат социокултурног искуства (RASULIĆ, MIŠKOVIĆ-LUKOVIĆ 2021: 32), метафора ЧОВЕК ЈЕ КОМПЈУТЕР, бележи Грујић (2018: 264), са собом повлачи концептуализацију памћења као машине за репродукцију забележеног материјала.

Исцрпнијем опису појмовних метафора за концептуализацију памћења ког говорника српског језика, према нашим сазнањима, није посвећена нарочита пажња у досадашњим истраживањима. Заправо, домен није био предмет појединачних студија, већ се јављао спорадично, често у оквиру истраживања посвећеним другим доменима искуства за које је потом уочено да могу служити за концептуализацију менталних активности. Наиме, Грујић (2014: 209-210) утврђује да се човекове перцептивне и меморијске способности могу појмити као рад камере, услед чега долази до изједначавања аудитивне и визуелне перцепције са снимањем, затим похрањивања догађаја у сећање са бележењем на траку, или призивања прошлих догађаја у сећање са премотавањем филма. Анализирајући фразеологизме са компонентом *глава* у српском језику, Јовановић (2014: 76) указује на присуство метафора ПАМЋЕЊЕ ЈЕ ДРЖАЊЕ или ПОСЕДОВАЊЕ НЕЧЕГА У ГЛАВИ и ЗАБОРАВЉАЊЕ ЈЕ ИЗЛАЖЕЊЕ/ИШЧЕЗАВАЊЕ КОГНИТИВНОГ САДРЖАЈА ИЗ ГЛАВЕ. Како су у досадашњим истраживањима ова два језика забележене различите појмовне метафоре које служе за концептуализацију овог когнитивног процеса, па и саме чињенице да он није био предмет контрастивних студија, у даљем раду испитаћемо домен ПАМЋЕЊА тако што ћемо описати неке од појмовних метафора помоћу којих се он разумева у два језика, а потом их сагледати контрастивно.

2. Методологија истраживања

Резултати представљени у овом раду део су пилот истраживања посвећеном целовитијем сагледавању когниције. Другим речима, услед слабе истражености предметног циљног домена (домена ума) - превасходно у србистичкој литератури, фокус пилот истраживања био је усмерен на утврђивање начина поимања домена ума, чиме је обједињено више когнитивних процеса који се наводе у литератури посвећеној овом појму (в. LEJSI 2005; BLEKBURN 1996; MACUMOTO 2009; VANDENBOS 2015; ROT 2004; LEJKOŃ, ESPENSON, ŠVARC 1991): опажање (енгл. *perceiving*), мишљење (енгл. *thinking*), учење (енгл. *learning*), разумевање (енгл. *understanding*), знање (енгл. *knowing*), процес суђења/суђење (енгл. *judging*) или расуђивање (енгл. *reasoning*), решавање проблема (енгл. *problem-solving*), одлучивање (енгл. *decision-making*), имагинативно мишљење (енгл. *imagining*), веровање (увереност, сумњање, претпостављање) (енгл. *believing - feeling sure, doubting, assuming*) и памћење (заборављање) (енгл. *memorizing - remembering, forgetting*). Због ограничења обима

рада, овом приликом пажњу посвећујемо једном когнитивном процесу, конкретније памћењу⁵, те је предложено истраживање посвећено анализи когнитивних процеса памћења и заборављања.

Пилот истраживање на основу којег се износе запажања о домену ПАМЋЕЊЕ спроведено је на језичком материјалу прикупљеном из српских (*Политика*, *Блиц*, *Време*, *Недељник* и *Нови магазин*) и енглеских новина (*The Financial Times*, *Fortune* и *The Guardian*), док је одабир лексема извршен на основу дефиниција и карактеристика појма које се првенствено наводе у речницима филозофских и психолошких термина, као и у претходним когнитивнолингвистичким студијама у којима се јавља домен ума (в. LEJKOŃ, DŽONSON 1999; LEJKOŃ, DŽONSON 2003; GOUTLI 2007; KEVEČEŠ 2010; SVITSER 1990; DŽONSON 1987; JEKEL 1995). Прелиминарни попис лексема на коме је базирано пилот истраживање обухватио је: а) лексему С: ум, Е: *mind*; б) метонимијски повезане појмове: С: *глава* и *мозак*, Е: *head* и *brain*; в) лексеме које означавају одређени когнитивни процес: С: *веровати*, *заборавити*, *закључити*, *замислити*, *знати*, *мислити*, *опазити*, *памтити*, *претпоставити*, *проценити*, *размотрити*, *разумети*, *расудити*, *решиити*, *сумњати*, *учити*, Е: *assume*, *believe*, *calculate*, *conceptualize*, *conceive*, *consider*, *decide*, *doubt*, *evaluate*, *forget*, *imagine*, *judge*, *know*, *learn*, *memorize*, *perceive*, *reason*, *remember*, *solve*, *think*, *understand*; г) лексеме које означавају појмове који се налазе у човековој глави: С: *веровање*, *закључак*, *идеја*, *информација*, *мисао*, *мишљење*, *одлука*, *представа*, *претпоставка*, *појам*, *решење*, *сећање*, *суд*, *теорија*, *хипотеза*, *чињеница*, Е: *assumption*, *belief*, *conception*, *conclusion*, *decision*, *fact*, *hypothesis*, *idea*, *information*, *judgment*, *memory*, *opinion*, *problem*, *solution*, *theory*, *thought*; као и д) придеве: С: *ментални* и *когнитивни*, Е: *mental* и *cognitive*. Примери добијени претрагом новина по наведеним лексемама потом су подвргнути МИП процедури⁶ (скраћено од енгл. *Metaphor Identification Procedure* (MIP), PRAGLEDŽAZ 2007) како би се оформио корпус примера метафоричке употребе одабраних лексема. Утврђивање метафоричности лексеме се према овој процедури заснива на ишчитавању текста у целисти и одређивању присутних лексичких јединица, за које је затим потребно одредити значење које оне имају у том контексту (односно *контекстуално значење*, енгл. *contextual meaning*), као и *основно*⁷, савремено значење (енгл. *basic meaning*) које дате лексичке јединице имају у другим контекстима. Уколико се за дата два значења (основно и контекстуално) приликом поређења установи да се разликују, али се на основу основног значења може разумети контекстуално значење, онда се дати израз сматра метафоричким. Тако се у примеру 48 забележеном у српском корпусу: „Те слике су ми се *урезале* у

5 Рот (2014: 158) подвлачи да се термин *меморија* изједначава са термином *памћење* који обухвата и процес заборављања јер се научно често не задржава у потпуности.

6 Новија процедура за утврђивање метафоричких израза позната је под називом *Metaphor Identification Procedure Vrije Universiteit*, или MIPVU (STEN i dr. 20102010). За потребе овог рада, процедура МИП показала се као довољно поуздан метод одређивања метафоричности лексеме, те је примењујемо у раду. Примени процедуре MIPVU у српском језику посвећена је пажња у раду Богетић, Броћић и Расулић (2019).

7 Основна значења лексичких јединица не морају нужно бити најфреквентнија, али су често старија и повезана са телесним активностима, што их чини конкретнијим и јаснијим (PRAGLEDŽAZ 2007: 3).

главу⁸“ израз означен курзивом може сматрати метафоричким, будући да се његово основно значење, „урезивањем, усецањем записати, уписати, уцртати (слова, шаре и сл.)“ (RSJ 2011: 1379), разликује од контекстуалног – „заувек запамтити сцене из филмова о топљењу Арктика“, али се контекстуално значење може разумети на основу основног значења. Након примене МИП процедуре, корпус пилот истраживања састојао се од по 500 примера на српском и 500 примера на енглеском језику. Из оформљених корпуса су за потребе овог рада издвојени примери који се искључиво односе на когнитивни процес памћења и њих наводимо у даљем раду.

Главни циљ јесте указати на метафоричко поимање дате функције, то јест утврдити неке од основних изворних домена путем којих се концептуализује памћење. Затим, утврдити мотивисаност уочених метафора, и упоредити резултате добијене анализом корпуса два језика, како би се проверила хипотеза о универзалности метафоре. На основу закључака пређашњих контрастивних студија (в. KLIKOVAC 2004: 39; RADIĆ-BOJANIĆ, SILAŠKI 2012: 36), очекујемо да ће и у случају одабраног процеса доћи до преклапања у енглеском и српском језику у погледу основних пресликавања и појмовних метафора које га структуришу, док ће се разлике испољити на нивоу језичких метафора.

У наставку рада следи приказ резултата истраживања. Уочене појмовне метафоре разврстане су на основу изворних домена којима припадају и илустроване су репрезентативним примерима из добијених корпуса. Изворне и циљне домене, као и појмовне метафоре, означавамо малим верзалом, а језичке метафоре курзивом.

3. Анализа и дискусија

Корпус прикупљених примера показао је да се међу најпродуктивнијим доменима при репрезентацији памћења јавља домен САДРЖАТЕЉ. Дати домен представља кључну одлику процеса, уобичајени начин разумевања памћења у народној теорији (JEKEL 1995: 212). То се може уочити и на основу дефиниција

8 <https://www.nedeljnik.rs/ko-je-greta-tanberg-aktivistkinja-o-kojoj-prica-citav-svet/>

појмова *памтити*⁹ (енгл. *remember*) и *заборавити* (енгл. *forget*), које такође одликује схема садржавања, будући да се први дефинише као процес држања ранијих догађаја, људи, података и сл. у памћењу или сећању; а други као њихов губитак из памћења или сећања (RSJ 2011: 894, 363). Илуструјемо примерима:

- Е:
- (1) I just have the ability to *retain* information.
 - (2) Do they still *have* those memories?
 - (3) Today's China is more robust than the Gorbachev-era Soviet Union, but memory is still *escaping* the government's *grasp*, posing challenges to a regime for which history is legitimacy.
 - (4) How do we learn, *store* memories, or perceive things?
 - (5) It does not make your memory *capacity* bigger; you use a different form of memory that already has a large *capacity*.
 - (6) It was as if his memory was not yet fully *infused with* emotion – whereas his words acknowledged responsibility for carrying out the offence, his tone was that of an objective spectator.
 - (7) The next day, in a therapy session at the hospital, the motorbike story and other memories *swirled up* from his subconscious [...].
 - (8) I hate to say it, but JRR Tolkien *comes to* mind.
 - (9) This *brings to* mind another psychoanalyst: Wilfred Bion.
 - (10) [...] evolution is not an idea that will *spring* readily to your mind, and you may resist when somebody else suggests it.
 - (11) Katie asked me to concentrate on the present moment and to *call to* mind three things I could hear, three things I could see and three things I think about regularly, and comment on them.

- С:
- (12) Свако ново учење *проширује* вашу меморију и унапређује знања.
 - (13) Вероватно сте приметили чињеницу да у свести, па и историјском памћењу савремених људи господаре визуелни садржаји.
 - (14) Неколико слика ми је *остало* у сећању, као својеврсни корона дневник.
 - (15) Државник, захваљујући раду и заслугама, *остаје* у сећању људи, а политичар у заборав *пада* као мува.
 - (16) Ствари, људи, догађаји једноставно *изветре* из памћења као да их никад није било.
 - (17) Пропадањем Римског царства, парфем је *потонуо* у заборав [...].
 - (18) Мени је велика част добити ову награду, била сам јако зачуђена када сам чула, [...] и установила сам да нисам *пала* у потпуни заборав [...].

У основи наведених примера јесте појмовна метафора генеричког нивоа ЧОВЕК ЈЕ САДРЖАТЕЉ ЗА ПСИХОЛОШКЕ ЕНТИТЕТЕ. Следствено томе

приступљено 15.04.2019. године.

⁹ Синониман израз, *меморија*, дефинисан је као „способност задржавања, чувања у свести онога што је доживљено, сазнато, научено“ (RSJ 2011: 682), услед чега се изједначава са терминима *памћење* и *сећање*.

јављају се специфичне метафоре попут памћење је поседовање¹⁰ (1-3) и памћење је складиштење (4). Заправо, у случају овог когнитивног процеса, својства садржатеља могу се приписати самој меморији (сећању, памћењу или забораву) (примери 5-6; 13-18) те она, као омеђен простор, има одређени *капацитет*. У складу са тим, процес памћења своди на вид преузимања и складиштења предмета унутар садрживача. У случају енглеског језика, учесталије се схема садржавања пројектовала на ум (примери 8-11), о чему сведоче пресликавања заснована на појмовној метафори УМ ЈЕ САДРЖАТЕЉ. Код примера ове врсте често се појмовне метафоре језички исказују употребом предлога, најчешће предлозима у (енгл. *in/into*) или *ка* (енгл. *to*), чије је основно значење просторно. Односно, они подразумевају физичко кретање ка конкретном садржатељу (KLIKOVAC 2004: 193; PRAGLEDŽAZ 2007: 29; JOVANOVIĆ 2014: 76). Међутим, како истраживачи Праглеџаз групе истичу (*ibid.*), значење датих предлога се често метафорички проширује, те изразе у примерима 8-11 и 13-18 сматрамо метафоричким. За разлику од памћења, које карактерише човеково активно учешће у самом процесу, сећање, према примерима забележеним у корпусу, одликује нешто мања контрола над процесом, будући да се приликом (при)сећања доживљаји превасходно сами, често изненада, јављају у уму (8-10) или их је пак могуће *призвати* (11). У оваквим случајевима уочена су, дакле, следећа пресликавања: идеје/сећања су предмети, памћење је складиштење предмета унутар садржатеља; присећање је улазак идеја предмета у садржатељ; сећање је изненадна појава у садржатељу. У корпусу српског језика, приписивање својства садржавања забораву указало је на занимљив начин поимања процеса заборављања. Односно, процес се поима путем метафора ЗАБОРАВИТИ ЈЕ ИЗВЕТРИТИ (16), која подразумева претходно изједначавање сећања са гасом. Други вид поимања процеса заборављања користи оријентациону сликовну схему горе-доле, будући да се обе забележене метафоре, заборавити је потонути (17) и заборавити је пасти (15; 18), ослањају на метафору заборав је доле¹¹. Наша анализа (в. Јаневска 2022) осталих виших когнитивних функција (*учење, знање, разумевање, расуђивање, одлучивање, и решавање проблемских ситуација*) показала је да је приликом поимања појмова који се налазе у човековој глави, у овом случају *сећања*, нарочито продуктиван домен ПОСЕДОВАЊЕ који се препознаје у изразима који подразумевају захват руке (3). Према томе, заборављање се види као измицање сећања из шаке.

Идентична пресликавања јављају се и код домена ГЛАВА и МОЗАК с обзиром на њихову метонимијску повезаност са доменом УМ:

Е:
 (19) Because of email's immediacy, most of us give little thought to typing up any little thing that *pops in* our heads and hitting the send button.

10 Иако се при концептуализацији памћења јављају примери који припадају домену поседовање, дакле посреди је метафора ПАМЋЕЊЕ ЈЕ ПОСЕДОВАЊЕ, изједначавање процеса памћења са пуким чувањем утисака у садрживачу поједини психолози (ROT 2004: 158) сматрају погрешним јер процес не подразумева само чување доживљаја (опажаја, представа или знања), већ остављање трагова доживљаја.

11 Овакав вид поимања може се довести у везу са појмовном метафором НЕСВЕСНО ЈЕ ДОЛЕ. Иста појмовна метафора, иако је овом приликом нисмо забележили приликом претраге енглеских новина, присутна је и у енглеском језику у изразима попут: „*sink/slip/pass etc. into oblivion*“.

- (20) When we want to *access* a memory from the dark recesses of our brain, signals from our frontal cortex link to that memory via uncertain means, and the memory is *reconstructed*¹² from the information available.
- (21) As a result, memories are *stored* throughout the brain.

C:

- (22) Уз то, хтео не хтео, у његовој глави су три узастопна болна пораза од Ђоковића у Мелбурну, у самој завршници такмичења: у финалима 2011. и 2013, као и у полуфиналу 2012.
- (23) Помогло ми је што је нареди турнир дошао само недељу дана касније, јер сам желео да изађем на терен и *истиснем* из мозга трагове тога што се десило.

Као спецификовани простор, домени који важе за средиште памћења – било да су у питању УМ, ГЛАВА или МОЗАК – у нашем корпусу енглеског језика били су означени лексемама *библиотека* (25), *складиште* (26) и *палата* (27-28):

E:

- (24) So how do you go about getting the bits you need out of this weird, ever-shifting *library* of information?
- (25) Finding a *storage place* is the next step.
- (26) Another, the *memory palace*, dates back to the fifth century BC and “places” abstract things on to actual objects, narrativising memory.
- (27) Cultivating a ‘*memory palace*’ can make long-lasting improvements to recall, say scientists, suggesting many of us have untapped memory reserves.

Овакав вид поимања памћења може бити резултат знања о датим просторијама, с обзиром на то да свака од њих представља место где се чувају предмети од посебне вредности и историјског значаја.

Као што се може уочити у досад приказаним примерима, складиштење информација такође подразумева претходну конкретизацију елемената који учествују у процесу памћења, односно њихово изједначавање са доменом ЕНТИТЕТ. Сходно томе, памћење се поистовећује са процесом *организовања*, *складиштења* или *категоризације* информација у садржатељу (28-29). Примери ове врсте представљају јединствен случај *деперсонификације* (енгл. *depersonalization*) јер су реализације појмовне метафоре ЧОВЕК ЈЕ МАШИНА (в. ŠARTERIS-BLEK 2004: 21; GOUTLI 2007: 110; GRUJIĆ 2018: 351). Тако се у следећим примерима приписивањем својстава ентитета информацијама (28; 33) или сећањима (29-30) уочава појмовна метафора која је конкретизација опште ЧОВЕК ЈЕ МАШИНА метафоре, то јест појмовна метафора УМ ЈЕ КОМПЈУТЕР. Метафоричка пресликавања подразумевају следећа изједначавања: меморија је хардвер, сећања су компјутерски програми, памћење је категоризација програма, памћење је ажурирање програма и присећање је извлачење информација из фајла; у складу са којим уочавамо појмовне метафоре ПАМЋЕЊЕ ЈЕ КОДИРАЊЕ, ПАМЋЕЊЕ ЈЕ МЕМОРИСАЊЕ и ПРИСЕЋАЊЕ ЈЕ

12 В. напомену 13.

ПОНОВНО ПРИСТУПАЊЕ ИНФОРМАЦИЈАМА.

- E:
- (28) Without the distraction of TV, the information *goes into* the hippocampus, where it is *organised* and *categorised* in a variety of ways, making it easier to *retrieve*.
 - (29) Human memories aren't *stored* like books in a library; they're constantly being *updated* and *tweaked*.
 - (30) *Coding* a memory is all well and good, but it is useless if it has nowhere to *go*.
 - (31) As well as slowly improving your memory *hardware*, exercise can have a more immediate impact on memory *formation*¹³.

- C:
- (32) Страховита предност и главни усуд наше врсте огледа се у томе што је приоритет мозга *меморисање* емоционалних садржаја.
 - (33) Најновије истраживање потврђују претходна која су показала да се познаваоци технологије одликују већом *радном меморијом* (што значи да *складиште* и наново *приступају* већем броју информација за кратко време) [...].
 - (34) Најгоре од свега јесте што префронтални кортекс [...] *меморише* тај закључак као исправан и изврши даљу пропагацију свог мишљења на друге мозгове.
 - (35) Фотографија онда, као некакав катализатор, помогне памћењу да *врати* заборављено.

Корпус енглеског језика бележи и друге примере у којима је уочено изједначавање меморије и ентитета. Наиме, услед датог изједначавања, сећање може бити сагледано у складу са вредносним или естетским критеријумима и својствима која ти ентитети поседују (36-39, 40-42). Затим се може истаћи непожељан статус тако што ће се оно појмити као дух који *уходи* (38), или се може учинити конкретним путем *записивања* (39; 45-49). У доленаведеним случајевима, сећања се јављају у виду спецификованих ентитета попут живог бића или предмета:

- E:
- (36) Besides making memories *stickier*, exercise can help you focus and stay on task.
 - (37) "In neuropsychology, if someone has a *patchy* memory, we look at how good their attention is; what else are they thinking about," she says.
 - (38) The thinkers of the Age of Reason and the Enlightenment saw an urgent need for a secular foundation for morality, because they were *haunted* by a historical memory of centuries of religious carnage [...].¹⁴
 - (39) They could not be further from digital communication or social media – where

13 У нашем корпусу енглеског језика издвојило се и неколико примера (попут: „It's just *scaffolding* new information on to things already easy for me to remember.“) који указују на чињеницу да се домен УМ разуме пресликавањем знања о домену ГРАДИТЕЉ.

14 У енглеском језику (LEJKOF, ESPENSON, ŠVARC 1991: 43) забележена је појмовна метафора прошлост је прогонитељ (енгл. THE PAST IS A PURSUER) са којом је горенаведена метафора сећање је прогонитељ у вези, на шта нарочито указују лексеме *историјско* и *векови* у примеру 38. Исту метафору забележили смо и у срском језику (пример 44).

memories can be *written* and *deleted* with ease.

- C:
- (40) „Још увек сви имамо *свеже* сећање на претходне таласе и свакако бројке треба, не да нас плаше, али да нас забрињавају“, рекла је Величковић за Танјуг.
- (41) Ово сећање нема *цену*.
- (42) Кипарским Грцима, насупротив, тих дана као кост у грлу стоји *горко* сећање на упад стране војске, чији је гарнизон од 30.000 војника и данас присутан на острву.
- (43) Народни музеј у Аранђеловцу *оживео* је и сећање на уметника који је био најутицајнији у изградњи културне политике града под Букуљом [...].
- (44) Дарко Танасковић је нагласио да појединац може да учини много да сећање на страхоте попут јасеновачке *настави да живи* и да *опомиње*.
- (45) „Он је био суверен интерпретацији и тако ће остати трајно *уписан* у наше колективно сећање“, казао је Карл.
- (46) Толико је ментално напорно да у глави *носимо листу* са задацима које треба да обавимо [...].
- (47) На тај начин се издваја суштина, стварају се визуелне *мане*, које ће се лакше активирати на контролном или на испиту [...].
- (48) Те слике су ми се *урезале* у главу.
- (49) Узрок деменције и даље остаје непознат, али се повећавају докази да се памћење на неки начин *брише* из мозга.

Чести су примери (попут 43-44) у којима је домен ЕНТИТЕТ спецификован као ЖИВО БИЋЕ, с тим да се у први план истиче живљење као основно својство, које се потом преноси на сећање. На основу тог пресликавања, задржавање догађаја у свести изједначава се са својством „бити жив“. Тако је, рецимо, у случају примера (44) домен ЖИВО БИЋЕ конкретизован као ЧОВЕК.

Примере 39 и 46-50 нарочито одликује искуствена мотивисаност с обзиром на то да бележење догађаја има за циљ очување проживљеног јер представља вид документовања прошлих догађаја. Сходно томе, доживљаји се унутар ума метафорички могу *бележити* и *брисати* (39), што потврђује претходно изнету тврдњу о поимању памћења као процеса остављања трагова. Уколико памћење поистоветимо са записивањем (45), брисање се јавља као адекватни вид поимања супротног процеса, односно заборављања (39; 49). Ипак, у корпусима су забележени још неки од начина метафоричке репрезентације заборављања или отежаног памћења, попут:

- E:
- (50) This is of course true, but in China the cultural dislocation is greater, and the *barriers* to memory are higher.

- C:
- (51) Све је то део одрастања и сазревања, и савлада се, али ако неко има страх или из ко зна ког разлога „*кочнице*“ у памћењу, требало би да „*вежба*“ примену

одређених техника и послуша савете стручњака.

- (52) „Ако људи науче да пишу, *усадиће* заборав у своје душе“, каже се у Федри, „више неће користити меморију јер ће се ослањати на оно што је записано.”
- (53) Уз то, оно на чему Димић најчвршће могуће истрајава, јесте да се о универзитету може говорити само ако не *изгубимо из вида* да је увек већ реч о живој, делатној и делотворној идеји [...].

У примеру 50 отежано памћење реализовано је језички путем лексеме *баријера*, будући да је један од учесталих начина разумевања потешкоћа које се јављају приликом разних менталних активности управо њихово изједначавање са физичким препрекама на путу (Јаневска 2022).. Употребљена именица израз је метафора ПАМЋЕЊЕ ЈЕ ПУТОВАЊЕ чија је импликација ЗАБОРАВЉАЊЕ/ОТЕЖАНО ПАМЋЕЊЕ ЈЕ НАИЛАЗЕЊЕ НА ПРЕПРЕКЕ НА ПУТУ. Иста метафора (ПАМЋЕЊЕ ЈЕ ПУТОВАЊЕ) препознаје се и у примеру на српском језику (51), где се отежано памћење наговештава изразом *кочнице*. Други вид репрезентације процеса заборављања који смо забележили представља резултат општије појмовне метафоре ЗАБОРАВ ЈЕ ЕНТИТЕТ која посредује у стварању специфичних метафора ЗАБОРАВ ЈЕ СЕМЕ и ЗАБОРАВЉАЊЕ ЈЕ САЂЕЊЕ (пример 52) које припадају домену БИЉКА. Овакво виђење заборављања асоцира на постепени развој самог процеса. Битно је напоменути да у нашем корпусу енглеских новина нисмо наишли на сличан пример. Заправо, лексема *семе* се у енглеском језику јавља учесталије у склопу фразе *sow/plant the seeds of doubt*¹⁵. Са друге стране, пример 53 може се довести у везу са метафором ОКО УМА (енгл. THE MIND'S EYE METAPHOR) која упућује на доминантни појмовни оквир у коме је била „заточена“ читава западњачка епистемологија (DŽONSON 2017: 168). Ова метафора игра водећу улогу првенствено при концептуализацији процеса опажања, с обзиром на то да се усмереност пажње на предмет који се опажа или о коме се говори изједначава са правцем у којем је усмерен поглед (LEJKOŃ, TARNER 1989: 151). У овом случају, израз *изгубити из вида* може се довести у везу са метафором ОКО УМА која служи за поимање супротног процеса.

Закључак

На основу наше анализе метафора памћења могуће је изнети неколико запажања која могу бити од користи будућим когнитивнолингвистичким истраживањима. Најпре, како је један од циљева рада био пописати изворне домене који структуришу когнитивни процес памћења, испитивање језичких израза указало је на присуство домена који су једнако продуктивни у посматраним језицима, те преглед општих појмовних метафора које наводимо у табеларном приказу важи како за српски тако и за енглески језик. Као што је претходно напоменуто, изузетак представља домен БИЉКА за који је забележени пример појмовне метафоре специфичног нивоа уочен само у корпусу српског језика.

15 <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/sow-plant-the-seeds-of-something>

Табела 1. Преглед забележених појмовних метафора које структуришу домен памћења у енглеском и српском језику

Изворни домен		Циљни домен		Појмовна метафора генеричког нивоа		Појмовна метафора специфичног нивоа		
садржалац	човек			човек је садржалац за психолошке ентитете		памћење је складиштење		
				психолошки ентитети су садржани објекти		памћење је поседовање		
		ум глава/мозак		ум /глава/ мозак је садржалац	складиште	способност памћења је капацитет садржалаца		
					палата	присећање је улазак идеја-предмета у ум		
					библиотека	присећање је призивање доживљаја у ум		
		меморија	памћење	памћење је садржалац		памћење је поседовање		
						памћење је складиштење		
			сећање	сећање је садржалац				
				сећање је садржани објекат (материја)		сећање је гас заборавити је изветрити		
		заборав	заборав је садржалац		заборављање је истискивање садржаја из садрживача			
заборав је доле			заборавити је пасти					
				заборавити је потонути				
ентитет	предмет	машина	човек		човек је машина		ум је компјутер	памћење је кодирање
							памћење је меморисање	
							присећање је поновно приступање информацијама	
	живо биће	запис	памћење		памћење је бележење		памћење је записивање	сећање је записана реч
							заборављање је брисање	
			човек	меморија		меморија је живо биће		сећање је дух
				сећање је живљење				
		биљка*	заборављање		заборав је биљка		заборав је семе заборављање је сађење	
вид		памћење		памћење је визуелно опажање		заборавити је изгубити из вида		
физичка активност/ контрола		ментална активност/контрола		ментална активност/ контрола је физичка активност/контрола		памтити је држати у шаци		
				памћење је руковање предметима		заборављање је измицање сећања из шаке		
кретање	путовање	памћење		памћење је кретање		отежано памћење је наилажење на препреке на путу		

Приказ указује на то да „минимални сценарио памћења“, сачињен од Просторних метафора заснованих на доменима САДРЖАТЕЉ (појмовна метафора МЕНТАЛНИ ПРОСТОР ЈЕ ФИЗИЧКИ ПРОСТОР) и ЕНТИТЕТ (појмовна метафора ПСИХОЛОШКИ ЕНТИТЕТИ СУ САДРЖАНИ ОБЈЕКТИ), још увек један од водећих начина на који се говори о памћењу. На то указује већи број, најпре специфичних, појмовних метафора, не само у енглеском, већ и у српском језику. Међутим, како би се то са сигурношћу могло трвдити, потребно је у будућности резултате сагледати и квантитативно.

Иако су наши налази у овом погледу у складу са резултатима ранијих истраживања, уочили смо да се памћење може појмити путем домена искуства на које нисмо наишли прегледом постојеће литературе. Односно, примећујемо да су у досадашњим студијама превасходно били истакнути домени који конкретизују памћење тако што поистовећују психолошке ентитете са предметима, који се потом могу *поседовати, чувати, држати у шаци, складиштити*, или могу постати видљиви тако што ће се *забележити* на разне начине (на воштаној плочи, траци, папиру и слично). У првом случају, намеће се општа појмовна метафора ЧОВЕК ЈЕ САДРЖАТЕЉ ЗА ПСИХОЛОШКЕ ЕНТИТЕТЕ, па се памћење разумева као чување тих ентитета/предмета зарад касније употребе. У другом случају, наглашен је управо чин остављања трагова, што је у складу са савременим тумачењима памћења у психологији (в. ROT 2004). Насупрот доминантном сценарију, у корпусима су се издвојили и домени ЖИВО БИЋЕ (ЧОВЕК и БИЉКА), ВИД, КРЕТАЊЕ и ФИЗИЧКА КОНТРОЛА. Иако је анализирани узорак мали, ови налази од великог су значаја јер сугеришу да је домен ПАМЋЕЊЕ нешто разноврснији него што је то раније сматрано. Према томе, сматрамо да би се његово свођење искључиво на домен САДРЖАТЕЉ и метафору ПАМЋЕЊЕ ЈЕ СКЛАДИШТЕЊЕ могло одразити на разумевање овог домена, најпре због чињенице да су други забележени домени такође продуктивни при концептуализацији других виших когнитивних процеса (рецимо суђења, расуђивања, одлучивања, или решавања проблемских ситуација) (Јаневска 2022). Стога је њихова идентификација важна када је реч о међуодносу виших когнитивних функција, па и о интелектуалном домену уопште.

Још једно занимљиво запажање односи се на сам однос процеса памћења и заборављања. Уочили смо да, у случају одређених метафора, поимање једног апстрактног појма (рецимо, памћења) које полази од одређеног изворног домена изазива концептуализацију супротног појма (заборављања). Тако добијамо супротне метафоре: ПАМТИТИ ЈЕ ДРЖАТИ У ШАЦИ/ЗАБОРАВЉАЊЕ ЈЕ ИЗМИЦАЊЕ СЕЋАЊА ИЗ ШАКЕ, ПАМЋЕЊЕ ЈЕ ЗАПИСИВАЊЕ/ЗАБОРАВЉАЊЕ ЈЕ БРИСАЊЕ, ПРИСЕЋАЊЕ ЈЕ УЛАЗАК ИДЕЈА-ПРЕДМЕТА У УМ/ЗАБОРАВЉАЊЕ ЈЕ ИСТИСКИВАЊЕ САДРЖАЈА ИЗ САДРЖИВАЧА. Уз то, наишли смо на комбинације метафора памћења са другим доменима искуства, као што је време, који нису директно повезани са когницијом.

Забележене сличности између два језика у случају метафора памћења указују на постојање истих народних теорија у културама српског и енглеског језика, барем када говоримо о метафорама генеричког нивоа. До истих сазнања дошло се и у другим контрастивним студијама (в. RADIĆ-BOJANIĆ, SILAŠKI 2012:

36; KLIKOVAC 2004: 39). Ипак, упркос чињеници да се, како постојећа контрастивна истраживања често наводе, разлике уочавају на нивоу језичких реализација, не треба искључити могућност да обимнији корпус може указати на постојање метафора које су специфичне за дати језик. Оваквим питањима позабавићемо се у нашем будућем истраживању интелектуалног домена на знатно већем корпусу.

Цитирана литература

- BOGETIĆ, BROČIĆ, RASULIĆ 2019: BOGETIĆ, Ksenija, BROČIĆ, Andrijana, RASULIĆ, Katarina. „Linguistic Metaphor Identification in Serbian”. *Metaphor Identification in Multiple Languages: MIPVU Around the World* (2019): 203-226.
- ČARTERIS-BLEK 2004: CHARTERIS-BLACK, Jonathan. *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. Basinstoke: Palgrave Macmillan, 2004.
- DŽONSON 1987: JOHNSON, Mark. *The body in the mind*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987.
- DŽONSON 2008: JOHNSON, Mark. „Philosophy’s debt to metaphor”. In Raymond W. Gibbs, Jr. (ed.). *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. New York: Cambridge University Press. (2008): 39-52.
- DŽONSON 2017: JOHNSON, Mark. *Embodied mind, meaning, and reason: how our bodies give rise to understanding*. Chicago: The University of Chicago Press, 2017.
- FOKONIJE, TARNER 2008: FAUCONNIER, Gilles, TURNER, Mark. „Rethinking metaphor”. In R. W. Gibbs, Jr. (ed.). *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. (2008): 53-66.
- GOUTLI 2007: GOATLY Andrew. *Washing the Brain – Metaphor and Hidden Ideology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007.
- GRUJIĆ 2014: GRUJIĆ, Tatjana. „Metaforička konceptualizacija domena društvene organizacije I čoveka pomoću izvornog domena mašine”. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. LVII/1. Novi Sad: Matica srpska (2014): 199-214. [orig.] ГРУЈИЋ 2014: ГРУЈИЋ, Татјана. „Метафоричка концептуализација домена друштвене организације и човека помоћу изворног домена машине”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LVII/1, 2014, стр. 199-214, Нови Сад.
- GRUJIĆ 2018: GRUJIĆ, Tatjana. *Pojmovne metafore zasnovane na izvornom domenu mašine u engleskom i srpskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet, 2018. [orig.] ГРУЈИЋ, Татјана. *Појмовне метафоре засноване на изворном домену машине у енглеском и српском језику*. Београд: Филолошки факултет, 2018.
- JANEVSKA 2022: JANEVSKA, Tamara. Conceptualizing reasoning, problem-solving, and decision-making in Serbian and English. *Anali filološkog fakulteta*. XXXIV (2). Beograd: Filološki fakultet. (2022): 41-57.
- JEKEL 1995: JÄKEL, Olaf. The metaphorical conception of mind: “Mental activity is manipulation”. In J. R. Taylor and R. E. MacLauray (eds.). *Language and the Cognitive Construal of the World*. Berlin: Mouton de Gruyter. (1995): 197-229.
- JOVANOVIĆ 2014: JOVANOVIĆ, Jovana. „Kognitivnolingvistička analiza frazeologizama s komponentom *glava* u srpskom jeziku”. *Naš Jezik*. Knjiga XLV. Sv. 3-4. Institut za srpski jezik SANU. (2014): 69-89. [orig.] ЈОВАНОВИЋ, Јована. „Когнитивнолингвистичка анализа фразеологизама с компонентом глава у српском језику”. *Наш језик*. Књига XLV. Св. 3-4. Институт за српски језик САНУ. (2014): 69-89.
- KEVEČEŠ 2010: KÖVECSÉS, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2010.

- KLIKOVAC 2004: KLIKOVAC, Duška. *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2004.
- LEJKOF, TARNER 1989: LAKOFF, George, TURNER, Mark. *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1989.
- LEJKOF, ESPENSON, ŠVARC 1991: LAKOFF, George, ESPENSON, Jane, SCHWARTZ, Alan. *Master Metaphor List*. Second Edition. Berkeley: University of California at Berkeley, 1991.
- LEJKOF, DŽONSON 1999: LAKOFF, George and JOHNSON, Mark. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books, 1999.
- LEJKOF, DŽONSON 2003: LAKOFF, George, JOHNSON, Mark. *Metaphors We Live By*. Chicago and London: University of Chicago Press, 2003 [1980].
- LEJKOF 2009: LAKOFF, George. *The Political Mind: A Cognitive Scientist's Guide to Your Brain and Its Politics*. London: Penguin Books, 2009.
- PRAGLEDŽAZ 2007: PRAGGLEJAZ. „MIP: A Method for identifying metaphorically used words in discourse”. *Metaphor and Symbol*. 22 (1). (2007): 1-39.
- RADIĆ-BOJANIĆ, SILAŠKI 2012: RADIĆ-BOJANIĆ, Biljana, SILAŠKI, Nadežda. „Metaphoric and Metonymic Conceptualizations of the Head – A Dictionary-based Contrastive Analysis of English and Serbian”. *Facta Universitatis: Linguistics and Literature*. Vol. 10. No 1. (2012): 29 –39.
- RASULIĆ, MIŠKOVIĆ-LUKOVIĆ 2021: RASULIĆ, Katarina, MIŠKOVIĆ-LUKOVIĆ, Mirjana. „Šta spaja a šta razdvaja kognitivnolingvistički i kognitivnopragmatički pristup metafori?” *Lipar, časopis za književnost, jezik, umetnost i kulturu*. God. XXI/ Br. 72. (2021): 11-45. [orig.] РАСУЛИЋ, Катарина, МИШКОВИЋ-ЛУКОВИЋ, Мирјана. „Шта спаја а шта раздваја когнитивнолингвистички и конитивнопрагматички приступ метафори?” *Липар, Часопис за књижевност, језик, уметност и културу*. година XXI / број 72. (2021): 11-45.
- RODIGER 1980: ROEDIGER, Henry. „Memory metaphors in cognitive psychology”. *Memory & Cognition*. Vol. 8 (3). Psychonomic Society Inc. (1980): 231-246.
- ROT 2004: ROT, Nikola. *Opšta psihologija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2004.
- STEN I dr. 2020: STEEN, G. J., DORST, A. G., HERRMANN, J. B., KAAL, A. A., KRENNMAYR, T., & PASMA, T. *A method for linguistic metaphor identification: From MIP to MIPVU*. Amsterdam: John Benjamins, 2010.
- SVITSER 1990: SWEETSER, Eve. „Mind-as-Body Metaphor”. *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge: Cambridge University Press. (1990): 28-32.

Извори

- BLEKBURN, 1996: BLACKBURN, Simon. *The Oxford Dictionary of Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- LEJSI 2005: LACEY, Alan. *A Dictionary of Philosophy* - 3rd ed. London: Routledge & Kegan Paul Ltd, 2005.
- MACUMOTO 2009: MATSUMOTO, David. *The Cambridge Dictionary of Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- RSJ 2011: *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica Srpska, 2011. [orig.] PCJ 2011: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- VANDENBOS 2015: VANDENBOS, Gary. *APA Dictionary of Psychology*. Washington: American Psychological Association, 2015.

Tamara N. Janevska

CONCEPTUALIZING MEMORY IN ENGLISH AND SERBIAN

Summary

The present paper reports on the findings regarding the metaphorical conceptualization of MEMORY as one of the higher mental processes that comprise the mind. The research is grounded in Conceptual Metaphor Theory, and the data is compiled from Serbian and English newspapers. By analyzing the metaphorical linguistic expressions, we seek to: a) determine the scope of source domains that structure the given cognitive process, b) formulate the underlying conceptual metaphors, and c) compare the results between the two languages in order to test the universality of MEMORY metaphors. We hope that such approach would highlight the way speakers of each language conceptualize this domain. We have managed to identify several source domains and conceptual metaphors that have been overlooked in previous studies, which indicates that the dominant “minimal memory scenario”, which was believed to be comprised primarily of the SPATIAL STORAGE and SEARCH metaphors, is but one way of understanding memory.

Keywords: cognition, higher cognitive processes, Conceptual Metaphor Theory, memory, Serbian, English